

Fader: okänd

Vid mitten av 1800-talet föddes en tiondel av alla barn i Sverige utanför äktenskapet. Därför stöter de flesta släktforskare på "oäkta" barn, ofta med noteringen "fader: okänd" i födelseboken. Chansen att hitta namnet på fadern är normalt mycket liten, men det finns ett antal alternativ som kan provas innan man ger upp.

Lagstiftningen

Som "oäkta" definierades i 1734 års lag ett barn som föddes utanför äktenskapet och utan trolovning eller äktenskapslöfte. Om föräldrarna senare gifte sig upphävdes barnets oäkta status. Oäkta barn saknade arvsrätt fram till 1866, då de fick arva efter modern. Först 1970 infördes full arvsrätt efter fadern.

Under 1600-och 1700-talen var lagens syn på sedlighetsbrott mycket sträng. För *lönskaläge* (sexuellt umgänge mellan ogifta personer) var straffet böter. Om förseelsen upprepades fördubblades böterna. Enligt 1686 års kyrkolag straffades de skyldiga även med *uppenbar kyrkoplikt*, dvs. de fick sitta på "skampallen" i kyrkan under gudstjänsten. 1741 ändrades det kyrkliga straffet till *enskild kyrkoplikt*, som ägde rum mer avskilt i sakristian. Kyrkoplikten avskaffades 1855, men flera årtionden framåt förekom *enskild skrift* med liknande funktion.

Ett steg mot en mildare lagstiftning var Gustav III:s *barnamordsplakat* 1778, som gav kvinnor rätt att föda anonymt (en möjlighet som fanns t.o.m. 1917). Syftet var att minska antalet fall där utomäktenskapliga barn föddes i hemlighet och sedan dödades. Som en följd av denna reform förekommer i födelseböckerna, främst i större städer, även okända mödrar.

1810 avskaffades det världsliga straffet för kvinnan för lönskaläge första och andra gången. Det ledde till att de flesta fall aldrig hamnade inför rätta. Tidigare hade ogifta kvinnor som blev gravida alltid dömts eftersom de inte kunde dölja sitt brott. Männen hade lättare att komma undan. Om det inte fanns några vittnen kunde mannen svära sig fri från anklagelsen genom s.k. edgång. I fortsättningen kunde kvinnan visserligen stämma mannen för att kräva honom på understöd, men det var betydligt vanligare att man gjorde upp i godo. Mannens möjlighet att betala underhåll var större om han inte dessutom skulle betala dryga böter. Och vid en eventuell frikännande dom skulle han ju slippa betala underhåll. Den risken var de flesta ogifta mödrar inte beredda att ta. 1864 kom en ny strafflag där lönskaläge inte längre var brottsligt för någon av parterna. Då blev faderskapsärenden enbart en civilrättslig process och sådana fall är ännu ovanligare.

Husförhörslängder/församlingsböcker

Forskaren rekommenderas att som första steg följa modern och barnet framåt genom livet i husförhörslängderna/församlingsböckerna. Där händer det att man hittar noteringar om barnafäder, ibland långt efter barnets födelse. Om modern gifter sig finns vid barnet ibland anteckningen "legaliserad", vilket betyder att maken erkänt faderskapet och barnet betraktas som äkta. Ibland tillkommer noteringen "s.f.äkt." (son före äktenskapet) eller "d.f.äkt."

En ledtråd till fadern kan vara barnets namn. Det var inte helt ovanligt att en oäkta son fick

Vänd!

samma förnamn som sin far. När det gäller efternamnet fick ett oäkta barn vanligen samma som sin mor eller morfar, men om så inte är fallet kan det vara en ledtråd till fadern. Om barnet kallas Larsson/-dotter och både modern och morfadern heter något annat kan man leta efter en Lars i moderns närhet, kanske en dräng på gården där hon var piga. Om man har hittat en "misstänkt" bör man följa honom framåt i tiden för att se om det dyker upp någon notering.

Andra serier i kyrkoarkiven

De som tvingades undergå kyrkoplikt antecknades i *avlösningsslängder* (även kallade absolutions- eller kyrkopliktsslängder) som ibland bevarats. Normalt återfinns de i serie G. Här förekommer främst kvinnor, men även enstaka män. En del av böterna för lönskaläge tillföll församlingen där brottet begåtts. Därför kan det finnas noteringar om inbetalda saköresmedel eller "pliktpengar" i *kyrkans räkenskaper* (serie L). Kvinnor betalade i början av 1800-talet 32 skillingar och män det dubbla, dvs. 1 riksdaler 16 skillingar. I fall med anonyma mödrar hände det att modern bifogade sitt namn i ett förseglat kuvert, som kan ha bevarats bland *bilagorna till födelseböckerna* (serie H III). Någon gång kan bilagorna även innehålla uppgifter om fäder. Chansen att hitta en okänd fader på något av dessa sätt torde dock vara minimal.

Domböcker

Fram till 1810 hamnade de flesta fall av lönskaläge i domstol och återfinns i häradsrätternas och rådhusrätternas domböcker. 1810 blir dessa brottmål ovanliga för att 1864 upphöra. Efter protokollet från varje ting brukar det finnas en *saköreslängd*. Där förtecknas alla mål där straffet blev böter och det finns en hänvisning till målets nummer. Lägg dock märke till att om någon av de inblandade var gift blev påföljden fängelse. Vidare kunde bötesstraff för fattiga personer omvandlas till fängelse eller straffarbete. I sådana fall finns ingen uppgift i saköreslängden. Ibland utgör saköreslängderna en egen serie i domstolens arkiv (ofta C VII). I vissa fall kan de också hittas i arkiven från länsstyrelsernas landskontor. Om saköreslängden saknas måste man leta direkt i protokollen. Den anklagade mannen infann sig inte alltid till rättegången och dömdes då till böter för "uteblivande". Det kan därför vara värt att titta närmare även på dem som fällts för detta brott.

Om modern stämde mannen på underhåll kan målet hittas i en *stämningslista*. Dessa listor innehåller även ärenden som inte kom upp på tinget därför att parterna ingick förlikning. Om stämningslistorna inte finns i domboken kan de ingå i Inneliggande handlingar (oftast serie F).

Barnavårdsnämnder

Erkännanden av faderskap och avtal om underhåll kan finnas i arkiven från kommunernas barnavårdsnämnder, som infördes från 1903. Där inte sådana fanns fyllde skolstyrelsen/skolrådet motsvarande funktion. Fr.o.m. 1926 skulle alla kommuner ha barnavårdsnämnder. Handlingarna förvaras i kommunarkiven, inte på Landsarkivet. (Skolrådsprotokoll kan dock i vissa fall finnas på Landsarkivet.)

Lästips

Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*, Lund 1997.

Elisabeth Thorsell, "Fader okänd – vad gör jag?", i: *Inte bara kyrkböcker. Alternativa källor i släktforskningen*. Sveriges släktforskarförbund Årsbok 1990.

(Även i Rötter: <https://www.genealogi.se/fader-okand-vad-gor-jag>)

Landsarkivet i Uppsala december 2007
Reine Rydén